

ЕДНА МОДЕРНА ТЕОРИЯ В БЪЛГАРСКИЯ СИНТАКСИС НА ГРАНИЦАТА НА ДВЕ СТОЛЕТИЯ

ПЕТЯ НЕСТОРОВА

УНИВЕРСИТЕТ ПО ХРАНИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ, ПЛОВДИВ
petyanes@gmail.com

Резюме: В статията се коментира известната критична студия на Л. Милетич „Синтактични въпроси“ от 1899 г., поместена в българското списание за наука и образование „Училищен преглед“. Направено е резюме на формално-граматичната теория на немския учен Фр. Керн по Милетич, засегнати са основни проблеми на обучението по роден език в началото на ХХ век. Установен е фактът, че намесата на академичната мисъл в училищното образование се отразява положително върху усвояването на знанията и тяхното прилагане от учениците.

Ключови думи: синтаксис на българския език, формално-граматична теория, обучение по роден език, учебници по български език след Освобождението, Любомир Милетич, Франц Керн

A MODERN THEORY IN BULGARIAN SYNTAX AT THE TURN OF THE 20TH CENTURY

PETYA NESTOROVA

UNIVERSITY OF FOOD TECHNOLOGIES, PLOVDIV
petyanes@gmail.com

Abstract: The article comments on the popular critique by L. Miletich titled *Syntactic Questions* published in 1899 in the Bulgarian journal of science and education *School Review*. The author provides a summary of Miletich's account of the formal-grammatical theory of the German scholar Fr. Kern and indicates the main problems of native language education at the beginning of the 20th century. The fact has been ascertained that the intervention of academic thought in school education has a positive impact on the learning process and its application by students.

Keywords: syntax of the Bulgarian language, formal-grammatical theory, native language education, textbooks on the Bulgarian language after the Liberation, Lyubomir Miletich, Franz Kern

Въведение

Историята на българското езиковедие е многолика: изпъстрена с прозрения, застои и последващи ги възходи. В частност това се отнася и до синтаксиса на българския език.

Нормативните процеси в езика, които протичат през Възраждането в България, не включват българския синтаксис. Както пише П. Бъркалова, „синтактичното равнище не е безпокояло съзнанието на кодификаторите“ (Бъркалова/Barkalova 2003: 84). По тази причина теоретичното осъзнаване на синтаксиса на българския език идва десетилетия след основополагането в областта на фонетиката и морфологията.

След Освобождението обучението по роден език става задължително в училищата и се превръща в държавна политика. Изследването и изучаването на българския език се поставя на теоретична основа в създаденото през 1888 г. Висше училище. По това време школският и теоретичният синтаксис се развиват паралелно вплетени в учебниците по български език за ученици. Първият теоретичен (академичен) синтаксис – на Атанас Илиев от 1888 г. (Илиев/Иliev 1888), който е и първи цялостен научен труд върху синтактичните явления в родния език, задълго остава без конкуренция. След него чак до Любомир Андрейчин (Андрейчин/Andreychin 1944) синтактичната наука у нас се развива бавно. Изключение правят монографиите на П. Калканджиев (Калканджиев/Kalkandzhiev 1936; 1938), Ст. Младенов (Младенов, Попвасилев/Mladenov, Popvasilev 1939) и Ал. Теодоров-Балан (Теодоров-Балан/Teodorov-Balan 1940), които са сериозни научни изследвания върху синтактичните явления, но до публикуването им езиковеднието основно „се развива“ в школските (практически) граматички на множеството български учители филолози.

Обучението по български език в свободна България

В края на XIX век Любомир Милетич публикува статията „Синтактични въпроси“ (Милетич/Miletich 1899), посветена на редица проблеми на училищното образование и на теоретичния синтаксис (състоянието на училищната граматика спрямо научната; метода и системата на синтактичното изследване; изречението като основа на синтаксиса; дефиниции на изречението и др.) на страниците на българското списание за наука и образование „Училищен преглед“. В нея Л. Милетич споделя на първо място тревогата си за това колко неблагоприятно са направени учебниците за учениците и колко „неразбрано“ се преподава българската граматика в родното училище: „Излишно е да се доказва, че граматичното обучение по български език в нашите училища постига твърде слаби успехи; то е истина, върху която не веднаш е разисквано в нашия педагогически печат. Като оставим настрана значението, което има за туй печално явление недостатъчната научна подготовка на повечето учители по български език,

ще се съгласим всички, че най-главната му причина се крие в негодността на граматичната теория, която се преподава в нашите училища според разните наши „ръководства“ по БЕ [български език]“ (Милетич/Miletich 1899: 790). Този анализ разкрива състоянието на училищното образование: липсата на кадрова и научна обезпеченост, както и личното отношение на нашия изтъкнат учен, който е искрено загрижен за качеството на образованието в тогавашна България и за недобрите резултати в училище. Липсват учители с необходимата научна подготовка, а в съществуващите училищни учебници липсва необходимата теоретична задълбоченост и адекватност в областта на българския език, тъй като всеки учител, съставител на учебник, прилага наученото в университета, в който се е дипломирал и е придобил своите знания. По това време българските учители са възпитаници на различни университети в чужбина и са последователи на различни школи и течения в науката, освен това там те не са изучавали граматиката на българския език, защото тя още не е била написана. По тази причина теоретичната основа на българския език „се нагажда“ към различни „чужди“ теоретични рамки, които понякога драстично се отдалечават една от друга.

Синтаксисът е най-късно развилият се дял от българската граматика в исторически план. Затова Л. Милетич много точно определя, че „най-болното място на нашата училищна граматика е синтаксисът. Синтактичните дефиниции и синтактичният анализ са плашилото, което отбива и у най-добрия ученик всяка любов към матерния език като учебен предмет. Тоя анализ дава повод, и с пълно право, явно вече да се изказва у нас мнение, че граматиката на БЕ принася в училището повече вреда, отколкото полза, и да се квалифицива нейното влияние дори като „граматическо затъпяване“, както се изрази един писател на страниците на туй списание“ (Милетич/Miletich 1899: 790). Силните думи на Милетич разкриват трудния период, през който минава училищното образование, а оттам и трудностите в развитието на теоретичната езиковедска мисъл в България. Така начертаната „апокалиптична картина“ помага на учения да подсказва, а по-нататък и да докаже необходимостта от унифициране на теоретичната рамка в учебниците, от нов поглед към дефинициите, обясненията, примерите и т.н., така че на учениците да им бъде по-лесно да усвоят трудната синтактична материя и да се ориентират в синтактичните особености на родния език, а на учителите да им бъде по-лесно да боравят с теорията и обясненията в клас и по този начин работата им да стане по-успешна. Л. Милетич поставя пред училищното образование две основни задачи:

1. Учениците да изучават правилен, книжовен български език: „Време е вече, да се осветлим по-добре върху недъзите на нашето граматично обучение по български език, за да можем го подобри, то да постига целта си – да развива у ученика съзнателно употребление на правилен книжовен български език“ (Милетич/Miletich 1899: 790).

2. Училищните знания да вървят почти паралелно с научните знания: „... докато езикознанието, като всяка наука, се движи напред, трябва и училищната граматика успоредно с него от време на време да се подобрява, да се усъвършенства“ (Милетич/Miletich 1899: 790).

Втората задача на Л. Милетич е „революционна“, тъй като пълно успоредяване на училищните знания с академичната теория не е необходимо (понеже целите им са различни), но е възможно новото в науката да се отразява в училищните учебници по адекватен начин. Нашият езиковед смята, че тези задачи може да бъдат осъществени, като се предложи една обща за всички школки учебници теоретична рамка, в която да се разположи българският синтаксис. Най-подходяща за тази цел според него е формално-граматичната теория на немския езиковед Франц Керн (изложил идеите си в трудове, публикувани между 1882 г. и 1898 г.). Точно тази теория Л. Милетич смята, че ще бъде много подходяща да послужи като основа на представяне и преподаване на българския синтаксис в училище.

Защо на училището му е необходима модерна теория?

Според Л. Милетич от научно гледище училищният синтаксис е застарял, тъй като не се избират за образци по-съвременни теории. У другите народи традиционният синтаксис върви със самостоятелното изучаване на езика, което се отразява и в учебниците, а „у нас доскоро всичко се заемваше направо от чужди граматика и неразбрано се приспособяваше на български език“ (Милетич/Miletich 1899: 793). С тези думи езиковедът критикува съставителите на учебници (които са най-вече българските учители), но трябва да отчетем факта, че в млада България все още няма централизирана система за писане и печатане на учебници, както и единна теоретична основа за описание на езика, тъй като такава все още не е представена и утвърдена от академичната мисъл. Така всеки автор на учебник е и теоретик, и практик. Не бива обаче да се пренебрегва и още една обективна страна на въпроса: училищното образование вече е задължително и на учителите са им необходими учебници, по които да преподават българския език на своите ученици, и тъй като учебници няма, те са принудени сами да си ги напишат, като в същото време трябва да отговорят на високите научни и практически критерии, което логично не е по силите на всеки дипломиран се филолог.

Л. Милетич изтъква и друга причина, поради която вярва, че е необходимо да предложи теорията на Фр. Керн в школските граматика: „Докато всяко ново откритие в коя да е друга наука скоро си пробива път и в съответната учебна литература, напротив най-жива опозиция се проявява всеки път, когато някой се опита да доведе в съгласие метода на основното обучение по езика с резултатите на науката“ (Милетич/Miletich 1899: 791). За него в училищните учебници трябва да влезе модерна синтактична теория, която да осъвремени и да улесни усвояването на материала, както и да

приблужи българското езикознание до постиженията на световната наука. Л. Милетич призовава българските учители, които пишат учебници за училищата, да поставят тази теория за база в описанието на българския синтаксис, като подчертава своята убеденост, че теорията ще въведе яснота, краткост, нагледност в учебниците по синтаксис, по-добра обучаемост и по-високи резултати на учениците.

В своята статия езиковедът задава новия модел, който да следва българският школки синтаксис, като привежда редица доказателства в полза на позицията си, че старият метод на синтактичен анализ, основан върху логиката и психологията, трябва да се замени с така наречения „формален принцип“, застъпен в теорията за изречението на немския учен Фр. Керн. В крайна сметка благодарение на неговата убедителна защита, а вероятно и на неговия авторитет в научните и обществените среди, теорията се възприема в училищните учебници по синтаксис на българския език и се насъщява там трайно, почти до Втората световна война.

Теорията на Франц Керн – основни идеи

Ще представим в резюме някои основни идеи на Фр. Керн, така както Л. Милетич ги предава в статията си:

1. **Важна е формата, а не съдържанието**, тъй като на синтактичен анализ може се подложи само формата на думата, не и нейното значение: „Грамматиката е формална наука, както и логиката; какво съдържание изпълва формите, чиито закони тя изследва, не е нейна задача да изпитва или установява. Грамматиката само се занимава с средствата, които езикът представя за изражение на идейния свят, а не с стойността и правилността на мислите, изразени в изречението“ (Милетич/Miletich 1899: 810).

2. **Синтактичните цялости могат да се групират теоретично въз основа на тяхно формално сходство**: „*режа буково дърво; пия мътна вода; пишем дълги писма [...]* Ако каже някои: „режа дървено желязо“, то ще бъде пак изречение от същата категория, макар че логически това изречение и да е абсурдно“ (Милетич/Miletich 1899: 798).

3. „Колко безкрайно множество изречения има, чийто подлог (подлежаще) е напр. дума „дърво“ и колко такива, чието сказуемо е думата „цъвти“. Това, което граматически може тук да се схване, са именно възможните различни синтактични отношения, в които членовете на изречението се явяват междуособно свързани. *Тия отношения се подават на прегледност, могат се схвана в правила, и за тях е именно думата, когато се говори за граматичната форма в противоположност на съдържанието* (курсивът мой, П. Н.) [...] И тъй под граматична форма се разбира формалният строеж на изречението.“ (Милетич/Miletich 1899: 811). Както във всяка съвременна формална теория, и в теорията на Фр. Керн се споменава за възможността да бъдат създадени **универсални правила за описание на езика**, които днес са формулирани в Генеративната граматика.

4. **Теорията е вербоцентрична:** „Изречение е мисъл, изказана с помощта на един (определен) глагол (бил той изразен или се подразбира)“ (Милетич/Miletich 1899: 819). Дефиницията за изречение показва, че за нейния автор глаголет е „душата на изречението“.

Дотук ще спрем с цитатите, тъй като основната ни цел не е да разискваме теорията на Фр. Керн, а да представим успешната реализация на академичния синтаксис на школско ниво.

Отговорът на школските граматика

Формално-граматичната теория има редица предимства пред теориите, които по това време се използват като основа за представяне на синтаксиса в учебниците за българското училище. В тях синтактичната структура се пречупва единствено през призмата на психологията или логиката. В теорията на Керн дългите философски дефиниции и обяснения на синтактичните явления са заменени с кратки и ясни определения. Структурата на изречението става обзрима с по-малко думи, с по-кратки и изчистени дефиниции. В никакъв случай не твърдим, че учебниците, базирани на формалната теория, са коренно различни от предишните. При запознаването с школските граматика от този период обаче отчетливо се констатира разликата в дефинирането, обяснението и упражняването на езиковите явления в учебниците преди и след прилагане на формалния принцип.

Едно сравнение на дефиниции за изречението може да демонстрира положителната промяна, идейно заложената в статията на Милетич:

„Кога напишем или изречем няколко думи, свързани и распоредени помежду си тъй, щото да са разумее от тях една пълна мисъл, то са дума *изречение*; като *аз пиша*“ (Веженев/Vezhenov 1880: 69).

„Наумяване нещо за някой предмет казва се **мисъл** [...] Всяка мисъл, изказана с думи устно или писмено, казва се **предложение**“ (Илиев-Сирманов/Iliev-Sirmanov 1890: 25).

„Това, що си наумяваме за някой предмет, нарича се *мисъл*. Всяка отделна мисъл изречена с думи, нарича се *предложение*“ (Алтънков/Altankov 1885: 5–6).

„Някоя мисъл, изказана с думи, устно или писмено, казва се **предложение**“ (Григорев/Grigorev 1887: 5).

Ето и дефиницията на Керн: „Изречение е мисъл, изказана с помощта на един (определен) глагол (бил той изразен или се подразбира)“ (Милетич/Miletich 1899: 819). Вижда се, че тя фокусира вниманието върху най-важния формален белег на двусъставното изречение – наличието на спрегнат глагол.

Въпреки съмненията на Милетич една година след публикуване на статията му вече се появяват първите училищни учебници, в които формалният принцип е възприет като теоретична рамка за представяне на граматичния материал. Този принцип се прилага в по-голямата част от учебни-

ците, като с годините постепенно претърпява промени, но се задържа в практиката почти четири десетилетия. Ето и кои са авторите на учебници, които откликват на думите на Л. Милетич и въвеждат теорията: Ив. Топков (Топков/Торков 1901), М. Иванов (Иванов/Ivanov 1901; 1905), Ив. Топков и Д. Шопов (Топков, Шопов/Торков, Shorov 1906), Кл. Карагюлев (Карагюлев/Karagyulev 1906; 1917; 1922; 1932), Н. Алтънков (Алтънков/Altankov 1908 и др.), Н. Илиев (Илиев/Илев 1910), П. Михайлов (Михайлов/Mihaylov 1912; 1923 и др.), Ив. Кравков и Хр. Иванов (Кравков, Иванов/Kravkov, Ivanov 1917; 1925 и др.), Ив. Дорев и Д. Койчев (Дорев, Койчев/Dorev, Koychev 1926; 1929), В. Думев, Р. Петкова и Ст. Димитров (Думев и др./Dumev et al. 1926; 1932), П. Калканджиев (Калканджиев/Kalkandzhiev 1936; 1938), Ив. Хаджов, Т. Атанасов, А. Атанасов (Хаджов и др./Hadzhov et al. 1937).

Не приемат теорията Ал. Теодоров-Балан (Теодоров-Балан/Teodorov-Balan 1900; 1940), Ст. Младенов и Ст. Попвасилев (Младенов, Попвасилев/Mladenov, Popvasilev 1939), Н. Костов (Костов/Kostov 1939), Д. Попов (Попов/Popov 1941) и учителят Др. Лачков (Лачков/Lachkov 1901; 1907).

Ситуацията в академичните теоретични учебници е следната: само П. Калканджиев приема формалния принцип, докато Ал. Теодоров-Балан, Ст. Младенов и Д. Попов имат друг път в науката и логично отхвърлят тази теория. Но дори в ролята на контрапункт теорията помага на нашите известни учени да избистрят своите виждания и позиции за синтактичните явления. В този смисъл теорията има положително влияние и в школския, и в теоретичния синтаксис.

Изводи

Проблемите на училищното образование в края на XIX и началото на XX не са малко, но Л. Милетич има основание да изисква академичната мисъл да участва при създаването на учебници за училищата и успява авторитетно да повлияе върху школския синтаксис, като препоръчва една нова и модерна теория. В нея има много „познати“ научни постановки, които се откриват в по-късните формалистични синтактични теории, като Генеративната граматика например, което показва за пореден път, че всяко знание се развива спираловидно и че за всяко знание е валидна философската максима „няма нищо ново под слънцето“.

Статията на Л. Милетич в същото време повлиява и върху теоретичното развитие на синтактичното знание в България. Тя „се намесва“ в теоретичното описание на синтактичните явления и помага за изясняване на някои от тях.

Днес формалните теории „конкурират“ изследванията на традиционните теории и променят гледната точка и методите, чрез които синтактичните явления намират своята логика. По тази причина и теорията на Фр. Керн вече звучи твърде близко и познато.

ЛИТЕРАТУРА

- Алтѣнков 1885: *Алтѣнков, Н.* Начална граматика. Пловдив.
- Алтѣнков 1908: *Алтѣнков, Н.* Начална граматика. Нова Загора.
- Андрейчин 1944: *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. София.
- Бъркалова 2003: *Бъркалова, П.* Бележки върху българската синтактична традиция. – Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“, том 41, кн. 1, с. 83–90.
- Веженев 1880: *Веженев, С.* Граматика за български език. Пловдив, София.
- Григорев 1887: *Григорев, П.* Учебник по български език за трети клас. Търново.
- Дорев, Койчев 1926: *Дорев, Ив., Д. Койчев.* Синтаксис за трети прогимназ. клас. София.
- Дорев, Койчев 1929: *Дорев, Ив., Д. Койчев.* Синтаксис за трети прогимназ. клас. София.
- Думев и др. 1926: *Думев, В., Р. Петкова, Ст. Димитров.* Българска граматика (синтаксис) за III клас на народните прогимназии. София.
- Думев и др. 1932: *Думев, В., Р. Петкова, Ст. Димитров.* Българска граматика синтаксис за III клас на народните прогимназии. София.
- Иванов 1901: *Иванов, М.* Синтаксис на българския език за III и IV клас. Пловдив.
- Иванов 1905: *Иванов, М.* Синтаксис на българския език за III клас. Пловдив.
- Илиев 1888: *Илиев, А.* Синтаксис на българския език. Пловдив.
- Илиев 1910: *Илиев, Н.* Помагало по български език. Габрово.
- Илиев-Сирманов 1890: *Илиев-Сирманов, С.* Начална граматика. Търново.
- Калканджиев 1936: *Калканджиев, П.* Кратка българска граматика. Пловдив.
- Калканджиев 1938: *Калканджиев, П.* Българска граматика. Пловдив, София.
- Карагюлев 1906: *Карагюлев, Кл.* Кратка българска граматика. София.
- Карагюлев 1917: *Карагюлев, Кл.* Учебна българска граматика (синтаксис) за III клас на прогимназиите. Пловдив.
- Карагюлев 1922: *Карагюлев, Кл.* Българска граматика (синтаксис) за трети клас на народните прогимназии. Пловдив.
- Карагюлев 1932: *Карагюлев, Кл.* Българска граматика (синтаксис) за трети клас на прогимназиите. Пловдив.
- Костов 1939: *Костов, Н.* Българска граматика. София.
- Кравков, Иванов 1917: *Кравков, Ив., Хр. Иванов.* Синтаксис. Учебник по български език за трети прогимназ. клас. София.
- Кравков, Иванов 1925: *Кравков, Ив., Хр. Иванов.* Синтаксис за трети прогимназ. клас. София.
- Лачков 1901: *Лачков, Др.* Учебник по синтаксиса на българския език за III клас. София.
- Лачков 1907: *Лачков, Др.* Учебник по синтаксиса на българския език за III клас. София.
- Милетич 1899: *Милетич, Л.* Синтактични въпроси. – Училищен преглед, IV, № 7–8, с. 790–842.

- Михайлов 1912: *Михайлов, П.* Практическа граматика за трето отделение. Пловдив.
- Михайлов 1923: *Михайлов, П.* Практическа граматика за трето отделение. Пловдив.
- Младенов, Попвасилев 1939: *Младенов, Ст., Ст. Попвасилев.* Граматика на българския език. София.
- Попов 1941: *Попов, Д.* Българска граматика. София.
- Теодоров-Балан 1900: *Теодоров-Балан, Ал.* Български език: Методическа граматика за долните класове на средните училища. Кн. 2. За II клас. Пловдив.
- Теодоров-Балан 1940: *Теодоров-Балан, Ал.* Нова българска граматика. София.
- Топков 1901: *Топков, Ив.* Учебник по българска синтакса. За III клас. Пловдив.
- Топков, Шопов 1906: *Топков, Ив., Д. Шопов.* Учебник по българска синтакса за III клас. Пловдив.
- Хаджов и др. 1937: *Хаджов, Ив., Т. Атанасов, А. Атанасов.* Граматика (синтаксис) за трети клас на прогимназията. София.

REFERENCES

- Altankov 1885: *Altankov, N.* *Nachalna gramatika.* Plovdiv.
- Altankov 1908: *Altankov, N.* *Nachalna gramatika.* Nova Zagora.
- Andreychin 1944: *Andreychin, L.* *Osnovna balgarska gramatika.* Sofia.
- Barkalova 2003: *Barkalova, P.* *Belezhki varhu balgarskata sintaktichna traditsiya.* – Nauchni trudove na PU “Paisiy Hilendarski”, tom 41, kn. 1, s. 83–90.
- Dorev, Koychev 1926: *Dorev, Iv., D. Koychev.* *Sintaksis za tretii progimnaz. klas.* Sofia.
- Dorev, Koychev 1929: *Dorev, Iv., D. Koychev.* *Sintaksis za tretii progimnaz. klas.* Sofia.
- Dumev et al. 1926: *Dumev, V., R. Petkova, St. Dimitrov.* *Balgarska gramatika (sintaksis) za III klas na narodnite progimnazii.* Sofia.
- Dumev et al. 1932: *Dumev, V., R. Petkova, St. Dimitrov.* *Balgarska gramatika sintaksis za III klas na narodnite progimnazii.* Sofia.
- Grigorev 1887: *Grigorev, P.* *Uchebnik po balgarski ezik za tretii klas.* Tarnovo.
- Hadzhov et al. 1937: *Hadzhov, Iv., T. Atanasov, A. Atanasov.* *Gramatika (sintaksis) za tretii klas na progimnaziyata.* Sofia.
- Iliev 1888: *Iliev, A.* *Sintaksis na balgarskiya ezik.* Plovdiv.
- Iliev 1910: *Iliev, N.* *Pomagalo po balgarski ezik.* Gabrovo.
- Iliev-Sirmanov 1890: *Iliev-Sirmanov, S.* *Nachalna gramatika.* Tarnovo.
- Ivanov 1901: *Ivanov, M.* *Sintaksis na balgarskiya ezik za III i IV klas.* Plovdiv.
- Ivanov 1905: *Ivanov, M.* *Sintaksis na balgarskiya ezik za III klas.* Plovdiv.
- Kalkandzhiev 1936: *Kalkandzhiev, P.* *Kratka balgarska gramatika.* Plovdiv.
- Kalkandzhiev 1938: *Kalkandzhiev, P.* *Balgarska gramatika.* Plovdiv – Sofia.
- Karagyulev 1906: *Karagyulev, Kl.* *Kratka balgarska gramatika.* Sofia.
- Karagyulev 1917: *Karagyulev, Kl.* *Uchebna balgarska gramatika (sintaksis) za III klas na progimnaziite.* Plovdiv.

- Karagyulev 1922: *Karagyulev, Kl.* Balgarska gramatika (sintaksis) za tretii klas na narodnite progimnazii. Plovdiv.
- Karagyulev 1932: *Karagyulev, Kl.* Balgarska gramatika (sintaksis) za tretii klas na progimnaziite. Plovdiv.
- Kostov 1939: *Kostov, N.* Balgarska gramatika. Sofia.
- Kravkov, Ivanov 1917: *Kravkov, Iv., Hr. Ivanov.* Sintaksis. Uchebnik po balgarski ezik za tretii progimnaz. klas. Sofia.
- Kravkov, Ivanov 1925: *Kravkov, Iv., Hr. Ivanov.* Sintaksis za tretii progimnaz. klas. Sofia.
- Lachkov 1901: *Lachkov, Dr.* Uchebnik po sintaksisa na balgarskiya ezik za III klas. Sofia.
- Lachkov 1907: *Lachkov, Dr.* Uchebnik po sintaksisa na balgarskiya ezik za III klas. Sofia.
- Mihaylov 1912: *Mihaylov, P.* Prakticheska gramatika za tretio otdelenie. Plovdiv.
- Mihaylov 1923: *Mihaylov, P.* Prakticheska gramatika za tretio otdelenie. Plovdiv.
- Miletich 1899: *Miletich, L.* Sintaktichni vaprosi. – Uchilishten pregled, IV, № 7–8, s. 790–842.
- Mladenov, Popvasilev 1939: *Mladenov, St., St. Popvasilev.* Gramatika na balgarskiya ezik. Sofia.
- Popov 1941: *Popov, D.* Balgarska gramatika. Sofia.
- Teodorov-Balan 1900: *Teodorov-Balan, Al.* Balgarski ezik: Metodicheska gramatika za dolnite klasove na srednite uchilishta. Kn. 2. Za II klas. Plovdiv.
- Teodorov-Balan 1940: *Teodorov-Balan, Al.* Nova balgarska gramatika. Sofia.
- Topkov 1901: *Topkov, Iv.* Uchebnik po balgarska sintaksa. Za III klas. Plovdiv.
- Topkov, Shopov 1906: *Topkov, Iv., D. Shopov.* Uchebnik po balgarska sintaksa za III klas. Plovdiv.
- Vezhenov 1880: *Vezhenov, S.* Gramatika za balgarski ezik. Plovdiv – Sofia.

✉ Доц. д-р Петя Несторова
Център по езиково обучение
Университет по хранителни технологии
бул. „Марица“ 26, 4000 Пловдив, България

✉ Assoc. Prof. Dr. Petya Nestorova, PhD
Language Training Centre
University of Food Technologies
26 Maritsa Blvd, 4000 Plovdiv, Bulgaria